

سورة الاحقاف

دانشگاه پیام نور

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

نام مرکز تهران جنوب

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته تاریخ تشیع

گروه الهیات و معارف اسلامی

عنوان پایان نامه :

بررسی احکام فقهی شیعه با رویکرد تاریخی تشیع از دیدگاه پزشکی نوین

نام دانشجو :

محمدعلی گرجیان

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر اصغر قائدان

استاد مشاور :

جناب آقای دکتر محمدصادق جمشیدی راد

شهریور 1391

ب

چکیده :

یکی از مهمترین موضوع در تمامی ادیان برای پیروان آن مسأله شرایع و نفس دستورهای شرعی یعنی بایدها و نبایدهاست که در اصطلاح به آن احکام گفته می‌شود. همچنین در کنار آن برخی توصیه‌ها و سفارشها به انجام اعمال نیک و یا ترک افعال ناصواب مطرح شده که البته عمل به آن یا عدم انجام آن مجازات و یا حکمی را در بر ندارد. (مستحبات)

در این میان دین مبین اسلام بعنوان آخرین و مدون‌ترین و ضابطه مندترین ادیان و البته تشیع بعنوان مذهب حقه و مورد تأیید از دیدگاه رسول اکرم (ص) و اهل بیت (ع) و بعنوان روز آمدترین مذاهب به سبب اجتهاد دارای گستردگی شایانی در این زمینه است.

اهمیت احکام فقهی و شرایع در طول تاریخ نیز جایگاه خود را حفظ کرده است. هر چند که در دوران اخیر با پیشرفت‌های سریع علمی، عالمانه بودن صحت و با واقعیات علمی خوانایی داشتن احکام شرعی مورد چالش متفکران و پیروان قرار می‌گیرد.

یکی از مسائل مورد توجه جدی در شریعت اسلام و مذهب شیعه، احکامی است که به نحوی ارتباط با جسم و فیزیک انسان دارد و امر و نهی شریعت در این خصوص، علاوه بر مسائل معنوی و روحی و پالایش جامعه از بدیها و منکرات و زشتی‌ها، رویکردی مادی برای حفظ سلامت انسان و متناسب با فیزیولوژی او دارد که این مهم می‌تواند علاوه بر اهتمام اسلام و نیز مذهب شیعه به جایگاه انسان در اجتماع، نشان از رویکردهای علمی و سازگاری و تناسب احکام شرعی شیعه با جسم و بدن پیروان خود داشته باشد.

در این میان از سه مبحث نجاسات، محرمات و مستحبات نمونه‌هایی برای بررسی انتخاب شده‌اند. برای مثال از نجاسات، خون، سگ و خوک، از محرمات، همجنس‌گرایی و شراب و فحاشی و از مستحبات، برخی مواد غذایی (خرما و سبزیجات) و شیردهی مادر به فرزند از نمونه‌های قابل ذکر در مطالعه اخیر هستند. در این تحقیق که با روش «کتابخانه‌ای» انجام گرفته است، نخست موارد موردنظر از دیدگاه پزشکی نوین مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و آنگاه آیات قرآن کریم، احادیث وارده از معصومین (ع) و احکام فقهی مذهب حقه شیعه امامیه در هر مورد ذکر شده است.

کلید واژه : بیوشیمی انسانی، پزشکی نوین، فقه شیعه، طب سنتی، کالبدشناسی انسانی، فیزیولوژی انسانی، محرمات، مستحبات و نجاسات.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

.....	فصل اول: کلیات طرح تحقیق
2.....	1-1 تعریف مسأله و بیان سئوالهای اصلی پژوهش
2.....	2-1 سئوالهای پژوهش
2.....	1-2-1 سؤال اصلی
2.....	2-2-1 سؤالهای فرعی
3.....	3-1 فرضیه‌های پژوهش
3.....	4-1 روش انجام پژوهش
3.....	1-4-1 روش و ابزار گردآوری اطلاعات
3.....	2-4-1 روش تجزیه و تحلیل داده‌ها
3.....	3-4-1 قلمرو تحقیق (زمانی، مکانی، موضوعی)
4.....	5-1 سابقه و ضرورت انجام پژوهش
4.....	6-1 کاربردهای متصور از پژوهش
4.....	7-1 هدفها
5.....	8-1 تعریف واژگان کلیدی
12.....	9-1 معرفی منابع
24.....	فصل دوم: محرّمات
25.....	1-2 شراب و فقّاع
25.....	1-1-2 ویژگی‌های کلی و زیست شیمیایی

27	2-1-2 اثرات شراب و ففعا بر روی انسان از دیدگاه پزشکی
34	3-1-2 رویکرد قرآنی، روایی و فقهی شیعه و سوابق تاریخی درباره شراب و ففعا
43	2-2 ازدواج با محارم
42	1-2-2 کلیات و تاریخچه و دیدگاه شرع در مورد ازدواج
49	2-2-2 ویژگی‌های ژنتیکی تولید مثل از دیدگاه پزشکی نوین
55	3-2 مباشرت در هنگام قاعدگی
55	1-3-2 قاعدگی
60	2-3-2 رویکرد قرآنی و فقهی شیعه به مباشرت در هنگام قاعدگی
63	4-2 همجنس‌گرایی
63	1-4-2 کلیات و تاریخچه
65	2-4-2 پدیده همجنس‌گرایی و عوارض آن از دیدگاه پزشکی نوین
73	3-4-2 رویکرد قرآنی و دیدگاه روایی و فقهی شیعه در مورد همجنس‌گرایی
81	فصل سوم : نجاسات
81	1-3 کلیات (معنای اصطلاحی نجاسات و موارد آن)
83	2-3 خون
83	1-2-3 ویژگی‌های خون از دیدگاه پزشکی
86	2-2-3 نگاه قرآن و فقه شیعه به موضوع نجاست خون
89	3-3 ادرار
89	1-3-3 ویژگی‌های ادرار از دیدگاه پزشکی
91	2-3-3 دیدگاه فقهی شیعه در مورد نجاست ادرار
94	4-3 منی

94	1-4-3 ساختار و ویژگی‌های منی در انسان
98	2-4-3 نگاه فقهی شیعه به منی و نجاست آن
100	5-3 سگ
100	1-5-3 ویژگی‌های طبیعی سگ و ارتباط آن با نجس بودن از نظر شرع
105	2-5-3 نگاه فقهی شیعه به موضوع نجاست سگ
106	6-3 خوک
107	1-6-3 ویژگی‌های طبیعی خوک و ارتباط آن با نجس بودن از نظر شرع
114	2-6-3 نگاه قرآن، احادیث و فقه شیعه به موضوع نجاست خوک
118	فصل چهارم: مستحبات
119	1-4 شیردهی مادر به فرزند (رضاعت)
119	1-1-4 بررسی شیردهی مادر به فرزند از دیدگاه پزشکی
125	2-1-4 رویکرد قرآنی و روایات شیعه در مورد تغذیه با شیر مادر
130	2-4 استبراء (استنجاء)
130	1-2-4 نگاهی به عمل استبراء از دیدگاه پزشکی
130	1-1-2-4 اورترا (پیشابراه) در مرد
130	1-1-1-2-4 آناتومی اورترا (پیشابراه)
132	2-1-2-4 غده‌های بولبی
132	3-1-2-4 اسفنکترهای مثانه
132	4-1-2-4 پنیس (آلت، قضیب)
132	1-4-1-2-4 آناتومی پنیس
136	2-2-4 رویکرد روایی و فقهی به استحباب عمل استبراء

139.....	3-4 انجام غسل جنابت با آب ولرم و خنک
139.....	1-3-4 نگاه پزشکی به مقوله جنابت
142.....	2-3-4 تغییرات فیزیولوژیکی، هورمونی، عصبی، متابولیک و... در جنس مؤنث
144.....	3-3-4 نگاهی فقهی به مقوله جنابت و موضوع مورد بحث در این نوشتار
148.....	4-4 ختنه
148.....	1-4-4 آناتومی و فیزیولوژی محل
152.....	2-4-4 دیدگاه روایات و فقه شیعه در طول تاریخ به ختنه
155.....	5-4 غذاها و مواد خوراکی
156.....	1-5-4 نگاه پزشکی و زیست شیمی به خوراکی‌ها و گروه‌های اصلی و مکمل غذایی
160.....	2-5-4 خرما
160.....	1-2-5-4 نگاه زیستی و تغذیه‌ای به خرما
162.....	2-2-5-4 نگاه قرآن و احادیث ائمه معصومین و فقهاء به خرما
167.....	3-5-4 سبزیجات
167.....	1-3-5-4 نگاه زیستی و تغذیه‌ای به سبزیجات
169.....	2-3-5-4 نگاه قرآن و روایات معصومین و فقه شیعه در خصوص سبزیجات
173.....	نتیجه‌گیری و دستاوردهای تحقیق
176.....	پیشنهادها
177.....	منابع
183.....	چکیده انگلیسی
184.....	تصاویر و نمودارها

فصل اول

1-1 تعریف مساله و بیان سؤالهای اصلی پژوهش :

اهمیت تاریخ و فقه علی الخصوص در مذهب حقه شیعه از یکسو و پیشرفت علوم نوین در رشته‌های متعدد از جمله پزشکی باعث طرح پرسشهایی درباره سازگاری احکام شرعی و فقهی اسلامی - بخصوص تشیع - با دانش‌های روز از جمله پزشکی شده است. البته باز بودن باب اجتهاد در تشیع و امکان برداشت‌های فقهی در شیعه اهمیت این موضوع را بیشتر می‌نماید. آنچه در این تحقیق مدنظر است بررسی ارتباط علمی بین شرع و فقه شیعه و علوم پزشکی نوین با رویکرد تاریخی است. به همین دلیل در گام نخست موضوعاتی انتخاب شد که امکان بررسی هم از لحاظ روایی و فقهی و هم از لحاظ پزشکی در مورد آنها امکان پذیر باشد و به این ترتیب محرمات، نجاسات و مستحبات سر فصل پژوهش قرار گرفت. همچنین موارد مورد بحث در هر فصل امکان چنین بررسی را داشتند مانند: خون، سگ، ختنه، شراب و فقاغ، خرما و ... با توجه به اینکه ابواب چهارگانه فقهی در مذهب حقه شیعه یعنی کتاب، سنت معصومین(ع)، عقل و اجماع منبع استخراج فتاوی و دستورات شرعی هستند. در این تحقیق با بررسی آیات و روایات ذکر شده و نیز بررسی علمی مواردی که از دو موزد اول چندان روایتی در آنها نیست، نتایج تحقیق استحکام و مقبولیت زیادی خواهد یافت. همچنان نقش عامل عقل در فتاوی فقهی هرچه بیشتر آشکار می‌شود. بنا بر این در هر مورد ابتدا جنبه‌های پزشکی را مورد بحث قرار داده و سپس با ذکر و بررسی آیات شریفه قرآن و روایات وارده و نیز استدلال‌های عقلی نتیجه‌گیری آشکار خواهد شد و در انتها با جمع بندی و مقایسه نتایج حاصل از تطبیق یافته‌های فقهی و پزشکی در فصول پایان نامه و اقدام به بررسی صحت و سقم فرضیه‌ها و پاسخ به سؤالات خواهیم نمود.

2-1 سؤالهای پژوهش :

1-2-1 سؤال اصلی:

1- احکام فقهی شیعه تا چه میزان مرتبط و بر پایه واقعیت‌های علم پزشکی نوین است؟

2-2-1 سؤال های فرعی

2- محرمات، نجاسات و مستحبات فقهی شیعه چه ارتباطی با فوائد یا عوارض زیستی و اجتماعی در مورد انسان دارند؟

3- دستورات شرعی و عملی در آیات قرآن و روایات معصومین (ع) را تا چه میزان می توان در ارتباط با سلامتی و ارتقاء جنبه های فردی و اجتماعی دانست؟

4- جایگاه مطالعات تطبیقی به عنوان رویکردی جدید در این زمینه چیست؟

3-1 فرضیه های پژوهش :

1- ارتباط قطعی بین احکام فقهی شیعه با واقعیات پزشکی نوین وجود دارد.

2- در بیان محرمات، نجاسات و مستحبات سلامت و ارتقاء وضعیت جسمانی و اجتماعی پیروان مد نظر بوده است.

3- دستورات شرعی و عملی (بایدها و نبایدها) در آیات شریفه قرآن و روایات معصومین (ع) مرتبط و بر پایه حفظ سلامتی و ارتقاء جنبه های فردی و اجتماعی پیروان است.

4- مطالعات تطبیقی به عنوان رویکردی جدید در مطالعات بین رشته ای مؤثر است.

4-1 روش انجام پژوهش : روش تحقیق تاریخی کتابخانه ای

1-4-1 روش و ابزار گرد آوری اطلاعات :

به صورت انتخاب موضوع مورد بررسی تطبیقی، گردآوری مطالب علمی مربوطه به صورت جمع آوری از طریق، فیش، نکته برداری، ترجمه، و برداشت اصل جملات جهت ارائه سند و در صورت امکان استفاده از تصاویر و نمودارها

2-4-1 روش تجزیه و تحلیل داده ها

جمع آوری و تنظیم داده ها از نظر علمی، بررسی تطبیقی بین احکام شرعی و یافته های پزشکی به شیوه تطبیقی و استدلالی

3-4-1 قلمرو تحقیق (زمانی ، مکانی ، موضوعی) :

موضوعی که بر پایه احادیث اهل بیت علیهم السلام و آرای فقهاء علی الخصوص فقهای بزرگ متقدم و نیز متأخرین بوده که در طول زمان تاکنون به وسیله فقها و مراجع شیعه در طول تاریخ صادر شده و

بر پایه مقایسه و تطبیق با آراء نوین پزشکی که در حقیقت آخرین و جدیدترین یافته‌های پزشکی می‌باشد.

5-1 سابقه و ضرورت انجام پژوهش :

پژوهشی از این دست تاکنون انجام نشده است. هر چند بررسی برخی متون از چشم پزشکی و یا بهداشت در مذهب شیعه و نیز الکل در اسلام و برخی کتابهایی که خواص درمانی یا مضرات برخی موارد را از دیدگاه شرعی بررسی می‌کند به طبع و ارائه رسیده است اما با توجه به محدودیت موضوع مورد بحث قرار گرفته هیچکدام از تحقیقات به وسعت و گستردگی این پایان نامه نبوده است و جای تحقیقی که از یکسو نگرشی تاریخی بر احکام فقهی شیعه و از سوی دیگر پزشکی نوین را در دستور داشته باشد و مطالعه‌ای بین علمی و تطبیقی باشد نادر می‌باشد.

6-1 کاربردهای متصور از پژوهش :

با توجه به نوع تحقیق که مطالعه‌ای بین رشته‌ای می‌باشد، موارد ذیل را می‌توان از کاربردهای آن داشت:

- 1- تشکیل رشته‌های جدید و ایجاد مطالعات بین رشته‌ای در مراکز تحقیقاتی
- 2- گشوده شدن راه برای تحقیقات بیشتر در بررسی‌های تطبیقی علمی بخصوص بین فقه و تاریخ شیعه و پزشکی نوین
- 3- تعمیم این روش در علوم دیگر و یافته شدن راه‌های جدید برای تحقیقات در این زمینه‌ها
- 4- تشویق محققان، پزشکان و فقها و مورخان بر ارتباط تنگاتنگ علمی، بخصوص در مسائل مشترک علمی.

7-1 هدف‌ها :

- 1- بررسی ارتباط علمی بین احکام فقهی شیعه و علوم روز به خصوص پزشکی نوین
- 2- بررسی سیر تاریخی منسجم و علمی در فقه شیعه
- 3- نگاهی به احادیث شریفه اهل بیت (ع) در بیان واقعیت‌های علمی در ارتباط دوگانه با فقه و پزشکی

8-1 تعریف واژگان کلیدی :

بیوشیمی انسانی یا زیست شیمی Human – Biochemistry

دانش بررسی شیمی انسان که در آن در مورد تغییرات شیمیایی مواد آلی و غیرآلی و تعاملات میان سلول و محیط شیمیایی آن و تبدیل عناصر این محیط به نیازمندی‌های زیستی خاص در انسان بحث می‌شود. این علم به بررسی ساختار و واکنش‌های پروتئین‌ها، آنزیم‌ها، اسیدهای نوکلئیک، عناصر، هیدرات‌های کربن و لیپیدها می‌پردازد. همچنین بررسی تولید، ذخیره و مصرف انرژی و فرآیند چرخه آن در انسان مورد بررسی قرار می‌گیرد. پژوهش‌های بیوشیمیایی منجر به درک فرآیندهای حیاتی شده است.

مانند: تولید و ذخیره انرژی، انتقال خصوصیات وراثتی، تجزیه و ترکیب فرایندهای حیاتی، شکسته شدن و باز ترکیب مولکولها و جابجایی بنیانهای آلی در سلول انسان که سبب شده بخش عمده‌ای از پژوهش‌های پزشکی به علل و راههای تنظیم و یا دلایل اختلال این فرآیندها بپردازد. تحقیق در امر تولید مثل و تکثیر سلولی و انتقال خصوصیات ژنی از دیگر مباحث مورد تحقیق در بیوشیمی است¹.

پزشکی نوین New Medicine - جریانی در علم پزشکی که از حدود قرن هیجدهم میلادی آغاز و تا امروز ادامه یافته است.

در این روش که با مدون شدن روش تحقیق علمی، تأکید فراوان بر تجربه، بازنگری در متون قدیمی و پیشرفت در شاخه‌های علمی مربوط به پزشکی مانند، شیمی، زیست شناسی، آناتومی، فیزیولوژی، داروشناسی و... مشخص می‌شود، سرعت شناخت علل و تشخیص و امکان درمان بیماریها روزافزون بوده و با ساخت و بکارگیری ابزارهای مدرن و روشهای تشخیصی و درمانی جدید که هر لحظه - و تا امروز - بر میزان آن افزوده شده است گامهای بلندی در ارتقاء علم پزشکی برداشته شده است.

¹ مصاحب و همکاران، دایره المعارف فارسی، ج 1، ص 1200 و رامین و همکاران، دانشنامه دانش گستر، ج 9، ص 308، مقاله زیست شیمی و هارپر، بیوشیمی پزشکی، ص 9، مقاله زیست شیمی

در پزشکی نوین تأکید بر درک صحیح و نه مفروض عوامل ایجاد بیماری بوده بخصوص در قرن اخیر با پیشرفت های صورت گرفته رشته های تخصصی مجزا در شاخه های گوناگون پزشکی تولد یافته است.

تکیه بر تکنیک ها و روش های جدید تشخیصی مانند انواع آزمایشهای پاراکلینیک، پرتونگاری و نمونه برداری و نیز بکارگیری از ترکیبات جدید دارویی مثل آنتی بیوتیک ها، داروهای هورمونی، مکمل ها، رادیو داروها، داروهای ضد افسردگی، داروهای ایمنی بخش و واکسنها از ویژگیهای پزشکی نوین می باشد.

امروزه محصولات زیست فناوری و ریز فناوری و مهندسی ژنتیک در حال ورود به پزشکی نوین و ایفای نقش خود می باشند¹.

طب سنتی - یا پزشکی سنتی، که به نام های «طب زکاء» و «طب العجائز» (= طب پیران) معروف و امروزه طب جایگزین نامیده می شود. این طب توسط مردم هند، مصر، ایران، بین النهرین و سوریه تدوین و تا قرن نوزدهم میلادی از رواج برخوردار بود. بدلیل اینکه گروه عمده ای از دانشمندان این علم ایرانی بوده اند، طب فارس هم نامیده می شود.

از دوران هخامنشیان دانش ایرانیان به گیاهان دارویی زبانزد و در دوره ساسانی برخی نامهای گیاهان دارویی از پهلوی وارد زبان یونانی شد. از مراکز مهم طب سنتی جهان در آن زمان مدرسه پزشکی جندی شاپور در خوزستان بود.

طب سنتی بر پایه طبایع و صفات و ارواح چهارگانه بنا شده بود.

پس از اسلام ترجمه آثار ایرانی و غیر ایرانی به زبان عربی باعث امتزاج دانش های پزشکی و اوج گیری آن شد. در این دوران شاهد بر آمدن نام دارانی چون ابن سینا، رازی و ربن طبری هستیم. منابع عمده طب سنتی را می توان، اساطیر طب ایران باستان، طب شرقی، طب قدیم فلات ایران، طب بین

¹ رامین و همکاران، دانشنامه دانش گستر، ج 8، ص 111 و 112 و مصاحب و همکاران، دایره المعارف فارسی، ج 1، صص 542 و 543 و موزبی، فرهنگ پزشکی، ص 84

النهرین، طب مصری، طب یونانی، شفاهی عامه مردم و طب اسلامی مخصوصاً طب شیعی که از زمان صفویه به بعد گسترش یافته دانست .

طب سنتی از لحاظ ساخت داروها و نیز بکار بردن روشهای گوناگون جراحی، جا اندازی، ساخت مرهم‌ها، حجامت و دندانسازی و دیگر نیازهای عملی پزشکی غنی بود. از دیدگاه این طب پزشک دانشمندی توانا در انگیزش اعتماد بیمار و در حقیقت به عنوان حکیم جلوه‌گر می‌شود.¹

فیزیولوژی انسانی یا تن کارشناسی (علم وظائف الاعضاء – Human Physiology)

علمی که موضوع آن چگونگی انجام شدن عادی اعمال حیاتی در بدن انسان و بررسی عملکرد ارگانهای مختلف آن است. پایه آن بر اینست که عوامل فیزیکی و شیمیایی مسئول در پیدایش، نمو و ادامه زندگی را بررسی و توضیح دهد. از جمله مسائلی که در این رشته بررسی می‌شود فعالیت‌های حیاتی سلولها، بافتها، اعضا و دستگاهها در بدن انسان است. فیزیولوژی در حقیقت مکانیسمهای ویژه‌ای که بدن انسان را بصورت یک موجود زنده در آورده اند توضیح می‌دهد. همچنین عملکرد جزء جزء اعضای تشکیل دهنده دستگاههای بدن انسان به تفکیک و بر پایه تأثیرگذاری مورد مطالعه قرار گرفته و نتایج حاصله از آن و در نهایت کل عملکرد هر عضو در رابطه با بدن انسان مشخص می‌شود.

از معروفترین پیشگامان این علم در جهان اسلام می‌توان به رازی، علی بن عباس مجوسی و ابن سینا و در قرون اخیر به ویلیام هاروی و اگزاویه بپشا اشاره کرد.

امروزه با کمک ابزارهای دقیق علمی، فیزیولوژی انسانی پیشرفت فراوانی کرده است.²

¹ رامین و همکاران، دانشنامه دانش گستر، ج 11، صص 108 و 109 مقاله طب سنتی و مصاحب و همکاران، دایره‌المعارف فارسی، ج 1، صص 542 و 543 مقاله پزشکی و میر، پزشکان نامی پارس، ص 101 و الگود، طب در دوره صفویه، ص 86

² مصاحب و همکاران، دایره‌المعارف فارسی، ج 2، ص 1968 و گایتون، فیزیولوژی پزشکی، ص 2 و یونت، تاریخ پزشکی، ص 54 و موزبی، لغت نامه پزشکی، ص 426

کالبدشناسی انسانی (= تشریح، آناتومی انسانی) **Human Anatomy** - که موضوع آن ساختمان و شکل اعضای مختلف بدن و وضع آنها نسبت به همدیگر است. شاخه های آن کالبدشناسی مقایسه ای، بافت شناسی موضعی، ریخت شناسی (=مورفولوژی)، رویان شناسی و عروق شناسی هستند. در این علم یکایک اعضای بدن از لحاظ ساختار و بخشهای تشکیل دهنده که پوست، عضلات، عروق، اعصاب، استخوانها و . . . است مورد بررسی قرار گرفته جایگاه آنها، اتصالات آنها و مسیر هر کدام در عضو مربوط و در ارتباط با سایر نقاط بدن شرح داده می شود و طرز قرار گرفتن آنها مورد بررسی قرار می گیرد. آناتومی انسانی یکی از مباحث اولیه در آموختن علم پزشکی محسوب می شود.

آموزش کالبدشناسی معمولاً از استخوان شناسی آغاز و از عمق به سطح بدن حرکت می کند. هروفیلوس کالدونی (330-260 پ م) را معمولاً بنیانگذار کالبدشناسی می دانند. از کتب طب اسلامی، کتاب المنصوری از رازی و قانون از ابن سینا به تفصیل در مورد کالبدشناسی سخن رانده اند. کتب پزشکان اسلامی در زمینه تشریح بسیار پیشرفته بودند. زهراوی دیگر طبیب مسلمان نیز در کتاب «التصریف» در این زمینه بسیار مبسوط و دقیق سخن گفته است.

از پیشروان کالبدشناسی در اروپا در قرون اخیر می توان به هاروی، وِزالیوس، گراین و گری اشاره کرد. امروزه با ساخته شدن ابزارها و امکانات علمی جدید، در زمینه کالبدشناسی پیشرفت های فراوان صورت گرفته است.¹

فقه شیعه - لفظ فقه به معنی فهم و درک و علم و آگاهی است و در اصطلاح علمی به احکام شرعی فرعی که از راه ادله تفصیلی بدست آمده باشد. امروزه فقه تنها به دانش شریعت اطلاق می شود!

¹ مصاحب و همکاران، دایره المعارف فارسی، ج 1، ص 643، مقاله تشریح و رامین و همکاران، دانشنامه دانش گستر، ج 12، ص 659. مقاله کالبدشناسی و موزبی، فرهنگ پزشکی، ص 84

مورخان نخستین دوره فقه شیعی را از زمان رحلت پیامبر اکرم (ص) تا آغاز غیبت کبرای امام زمان (عج) می‌دانند. ائمه اطهار (ع) در مسائل فقهی به صراحت، وظیفه خود را بیان اصول و قواعد کلی دانسته و استنتاج را به عهده پیروان خویش می‌گذاشته‌اند.

در دوره غیبت صغری سه نوع گرایش فقهی حدیث‌گرایی، قیاس‌گرایی و مکتب واسطه بوجود آمد. با اینحال از اواخر قرن چهارم هجری برآمدن مکتب فقهی شیخ مفید نقطه عطفی در تاریخ شیعه به شمار می‌آید. در این مکتب از پالایش احادیث بهره گرفته و برای اجماع ارزش قایل شدند.

اوج این شرایط در مکتب فقهی شیخ طوسی که علاوه بر فقه در حدیث نیز سرآمد بود نمودار می‌شود. این مکتب فقهی تا قرن‌ها کمابیش سلطه خود را حفظ نمود تا با ظهور شهید اول فقه شیعی وارد مرحله جدید خود شد. مدتی بعد و در زمان صفویه اخباری‌گری فقه شیعه را با دگرگونی عمده‌ای مواجه کرد هر چند که در قرن دوازدهم وحید بهبهانی نقطه پایانی بر گسترش آن نهاد. از شاگردان مکتب فقهی وحید می‌توان به صاحب جواهر اشاره کرد.

آخرین تحویل عمده نیز مرهون تلاشهای شیخ مرتضی انصاری بوده که به گونه‌ای چشمگیر فقه شیعه را تحت تأثیر قرار داده است. در دوران اخیر نیز شاهد علمای بزرگی چون آیات بروجردی، حکیم، خوئی و امام خمینی در این زمینه بوده‌ایم.

فقه شیعه بر اتکا به چهار منبع قرآن کریم، سنت معصومان (ع)، اجماع و عقل شکل گرفته است. روش کاربرد این منابع در استخراج و کشف احکام فقهی مبتنی بر استدلال عقلی و تحلیل منطقی است که اصطلاحاً «اجتهاد» نامیده می‌شود. تقسیم‌بندی مباحث فقهی نیز با تحولات روبرو بوده و از انواع آن می‌توان اجتهاد و تقلید، طهارت، احکام مربوط به عبادات، مقررات مربوط به معاملات، امور جزایی و حدود اختیارات فقیه، عدالت، دروغ، غیبت و... را نام برد.¹

¹ رامین و همکاران، دانشنامه دانش گستر، ج 12، مقاله فقه و مصاحب و همکاران، دایره المعارف فارسی، ج 2، مقاله فقه

عمده ابواب فقه حدود 50 باب است. امروزه مسائل جدید که آنرا مسائل مستحدثه می‌نامند سبب گسترده‌تر شدن فقه شیعه شده است. از این موارد برای مثال می‌توان به مالیات، بیمه، شبیه‌سازی اعضا، پیوند اعضا، حقوق بشر و... اشاره کرد.¹

در میان عامه نیز انواعی از فقه در مذاهب گوناگون ایجاد شده است که ویژگی‌های خاص خود را دارد. برای مثال اینان اصحاب را بعنوان راوی سنت می‌پذیرند در فقه حنفی ابواب قیاس و استحسان در بین مالکی‌ها عمل به فتوای اصحاب و عمل مردم مدینه در شافعیان حجت دانستن اجماع اصحاب و رد استحسان و در حنابله به تمامی موارد فوق و همچنین درجه بندی فتاوا و عمل حتی حدیث ضعیف جزو ویژگی‌های فقهی آنان است.²

مستحبات - یکی از احکام پنج گانه شرعی در دین مبین اسلام و فقه شیعه بوده و آن اعمالی است که واجب نیست اما انجام آن سفارش گردیده و برای آن پاداش فراوان از جانب پروردگار منظور شده است. مستحب از ریشه «حب» به معنای دوست داشتن مشتق شده و اعمالی که مورد پسند خداست را دلالت می‌کند و منظور رجحان در انجام دادن عملی است که آنرا مستحب می‌گویند. نکته قابل توجه تعدد مستحبات در شرع اسلام و مذهب امامیه است که در تمام اعمال و شوؤن می‌توان مواردی از آن را سراغ گرفت. نکته دیگر در امور مستحب اینست که در تأخیر انجام برخی از آنان تا زمانی خاص عقابی مترتب نیست. (مثل نماز را در اول وقت خواندن).

همچنین در ادعیه، اذکار، نمازها، خوراکی‌ها، ارتباطات اجتماعی، محاورات، صدقات، پوشش‌ها و گویش‌ها و موارد متعدد دیگر، همه و همه دستورات مستحب ذکر شده است. لازم به ذکر است انجام مستحبات در صورتی که سبب ابطال و قضاء واجب و یا بروز مفسده شود جایز نبوده و همیشه ارجحیت بر انجام امر واجب است.³

¹ دایره المعارف تشیع، جمعی از مؤلفین، ج 12، مقاله فقه

² همان، ج 12، مقاله فقه و ج 1 مقاله اجتهاد و گرجی، تاریخ فقه و فقهاء، ص 134 و ص 169 و جمعی از مؤلفین، دایره المعارف تشیع، ج 12، مقاله فقه و مصاحب و همکاران، دایره المعارف فارسی، ج 2، مقاله فقه

³ جمعی از مؤلفین، دایره المعارف فقه شیعه، ج 16، مقاله مستحب و رامین و همکاران، دانشنامه دانش گستر، ج 2، ص 44 و مصاحب و همکاران، ج 1، مقاله پنج گانه شرعی، ص 61

محرمات - یکی از احکام پنج گانه شرعی در دین مبین اسلام و فقه شیعه امامیه که اهمیت فراوان دارد و آن به اعمالی گفته می شود که الزام در ترک آن و وجوب بر انجام ندادن آنها بوده، انجام آن از نظر شرع ممنوع و مردود و انجام آن موجب کیفر و انجام دهنده آن مرتکب فعل حرام و مستوجب توبیخ الهی و نیازمند توبه و جبران عمل انجام داده و بعضاً رَدّ کفارہ یا تاوان است. (مثل سرقت و شرابخواری و...) این کلمه از ریشه «حرم» به معنای ممنوعیت مشتق شده و دامنه آن مواردی از برخی خوردنی‌ها، آشامیدنی‌ها، گروهی از مکاسب و حرّف، کردارها، گفتارها و برخی افعال را در بر می‌گیرد.

پاره ای از عقود و معاملات هم در زمره محرمات قرار می‌گیرند. (مثل ساخت و فروش مسکرات) لازم به ذکر است که نجاسات نیز در زمره محرمات طبقه بندی می‌شوند. مثلاً خوردن خون، ادرار، شراب و گوشت خوک و... و یا خرید و فروش برخی از نجاسات از امور حرام می‌باشد.

قابل ذکر است که هرچند محرمات و مسائل مربوطه به آن حدود یک دهم از موارد مندرج در احکام شرع را شامل می‌شوند اما به دلیل اهمیت در انجام ندادن آنها و مخالفت با حکم الهی در فعل آنها و عواقب مترتب بر انجام آنها، از زمره احکام مهم و قابل توجه در احادیث و فتاوی‌ای وارده از معصومین (ع) و علمای متقدم و متأخر هستند.¹

نجاسات - در اسلام و بخصوص فقه شیعه امامیه یکی از مباحث مهم بوده احکام آن برای مؤمنین حائز اهمیت فراوان است.

اصولاً نجس به جسمی گفته می‌شود که تماس و آلودگی با آن سبب اشکال و وقفه در برخی اعمال و احکام شرعی شده و نیاز به برطرف شدن عین یا اثر آن با یکی از مطهرات فقهی جهت پاک شدن می‌باشد و باقی ماندن آن در محل که سبب نجاست است انجام تکالیف و واجبات شرعی را نا ممکن و یا با محدودیت روبرو می‌کند.²

¹ جمعی از مؤلفین، دایره المعارف فقه شیعه، ج 7، مقاله حرام و انصاری، مکاسب، ج 1، ص 66 و مصاحب و همکاران، دایره‌المعارف فارسی، ج 1، ص 61 و رامین و همکاران، دانشنامه دانش گستر، ج 2، ص 44

² جمعی از مؤلفین، دایره المعارف فقه شیعه، ج 18، مقاله نجاست

از لحاظ فقهی جسمی را که بر اثر تماس با جسم نجس دچار نجاست می شود، متنجس می گویند. برخی از انواع آن در قرآن کریم با عناوین «نَجَس» و «رِجْس» نامیده شده اند که لفظ رِجْس بر پلیدی برخی از موارد نجاسات دلالت دارد. بنابر اجماع اکثریت قاطع علمای شیعه، نجاسات 11 مورد است که عبارتند از: سگ، خوک، ادرار، مدفوع، خون، شراب، فقاغ، کافر، منی، عرق حیوان نجاستخوار و مردار¹. البته در فرق دیگری اسلامی و در بین عامه برخی از موارد فوق جزو نجاسات منظور نشده اند.

9-1 معرفی منابع

با توجه به موضوع پایان نامه که پژوهشی تطبیقی و بین رشته ای است سه گروه از منابع مورد استفاده بوده است. منابع فقهی و روایی، منابع تاریخی و منابع پزشکی که خود به دو گروه طب سنتی و پزشکی نوین تقسیم می شوند. آنچه مهم است اینست که با توجه به تطبیقی بودن تحقیق نیاز به استحکام منابع بیش از تکرار آنها- علیرغم تعدد منابع موجود در هر رشته -است. به همین علت سعی بر این بوده که عمده روایات از کتب 4 گانه شیعه، عمده مسائل فقهی از مجموعه جواهرالکلام و مسائل مطروحه پزشکی از اصلی ترین مراجع (Text) پزشکی برگرفته شوند.

منابع فقهی و حدیثی

الاستبصار فیما اختلف من الاخبار، تألیف محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)، کتابی مفصل به زبان عربی شامل احادیث شیعی درباره احکام فقهی، و یکی از 4 کتاب معتبر فقه و حدیث شیعه امامیه است. این مجموعه از 21 کتاب (فصل) تشکیل شده و بارها در ایران و دیگر کشورها در 4 مجلد به طبع رسیده است. احادیث ارجاع داده شده به این اثر عمدتاً در فصول محرمات و نجاسات مورد استناد قرار گرفته است.

اصول کافی، تألیف محمد بن یعقوب کلینی، از مهمترین کتب حدیث امامیه و از کتب 4 گانه شیعه و اولین آنها از لحاظ قدمت تألیف است. مشتمل بر 15389 حدیث و ذکر سلسله اسناد احادیث در آن انجام گرفته است. این کتاب بر سه بخش اصول، فروع و روضه تقسیم و مشتمل بر 30 فصل می

¹ نجفی، جواهرالکلام، ج 4، ص 304

باشد. اصول کافی به فارسی ترجمه و بارها به طبع (4 جلدی و 6 جلدی) رسیده است. از این منبع به میزان فراوان در متن این پژوهش استفاده شده است.

بحارالانوار، تألیف محمدباقر بن محمدتقی مجلسی، به زبان عربی نگاشته شده و جامعترین مجموعه حدیث شیعی است و علاوه بر احادیث، اخبار و روایات اهل بیت (ع)، مایه ای از سایر علوم را نیز در بر می گیرد. این اثر در طول سی و شش سال در 110 جلد و در 2327 باب نگاشته شده است. بخشی از این اثر تا کنون به فارسی ترجمه شده و در تهران و بیروت چندین بار به چاپ رسیده است. برای این مجموعه عظیم تا کنون فهرستها و منتخب های متعدد فراهم آمده و به چاپ رسیده است. با اینحال تمام احادیث آن از ارزش روایی یکسان برخوردار نیستند. در فصل مستحبات بارها به این اثر ارجاع داده شده است.

تهذیب الاحکام، تألیف محمدبن حسن طوسی، از مهمترین کتب امامیه در حدیث و فقه به زبان عربی و یکی از 4 کتاب عمده شیعی است. این اثر مشتمل بر تمامی باب های فقه و جمعاً 23 کتاب است و حدود 13590 حدیث را شامل می شود. مدت تدوین آن حدود 40 سال طول کشیده و به صورت شرحی مبسوط و استدلالی بر کتاب «المقنعه» شیخ مفید (ره) است. این مجموعه در 10 جلد و بارها به طبع رسیده است. احادیث ارجاع داده شده به این اثر عمدتاً در فصول محرمات و نجاسات مورد استفاده قرار گرفته است.

جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام، تألیف محمدحسن باقربن کبیر نجفی، کتابی استدلالی در فقه شیعه امامیه به زبان عربی در 43 مجلد و مهمترین کتاب فقه شیعه در سراسر دوران تحول تاریخی آن است. متن کتاب تمامی ابواب فقهی را شامل می شود و به گونه ای استدلالی مسائل را بحث می کند. این اثر را می توان یک دایره المعارف کامل فقه امامیه دانست. مجموعه جواهرالکلام در مدت 40 سال تألیف و تا کنون بارها در تهران و بیروت به طبع رسیده است. در هر سه مورد مورد بحث بیشترین ارجاعات فقهی به این مجموعه است.

الخلافا، یا خلافا فی الاحکام تألیف ابوجعفر محمدبن حسن طوسی، موضوع این کتاب فقه مقارن مذاهب اسلامی است و نخستین نوشته در این زمینه در میان امامیه می باشد.